

УДК 378.018

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК СУЧАСНА ОСВІТНЯ ІННОВАЦІЯ

Черніченко Л.А.

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

У даній статті проаналізовано стан інклюзивної освіти як невід'ємної частини розвитку сучасного навчання. Адже в її основі лежить індивідуальний підхід до кожного дитини, що є актуальним сьогодні у демократичному суспільстві. Здійснено теоретичний аналіз поняття «інклюзія», «інклюзивне навчання» та визначено основні положення інклюзивної освіти відповідно до законодавчої бази України.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіти, діти з обмеженими можливостями.

Постановка проблеми. Згідно з демократичними та гуманістичними світовими стандартами, нині людство переходить до нової світоглядної парадигми – «єдине суспільство, яке включає людей з різноманітними проблемами». Сучасною світовою тенденцією є прагнення до інституалізації та соціального інтегрування осіб з особливостями психофізичного розвитку. Формується нова культурна й освітня норма – повага до людей фізично та інтелектуально неповносправних.

Ратифікувавши основні міжнародні правові документи (Декларації ООН про права людини, про права інвалідів, Конвенцію ООН про права дитини та ін.) [1], Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема щодо здобуття якісної освіти дітьми з особливими освітніми потребами, в тому числі дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. Втім, на сьогодні в Україні спостерігається парадоксальна, але достатньо типова для трансформаційного періоду ситуація, що характеризується наявністю законодавства, яке декларує права дітей з особливими освітніми потребами на розвиток, здобуття освіти, соціальне інтегрування («Конституція України», Закони України «Про освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів України»), водночас, не вказує практичних механізмів їх реалізації.

У Конституції України декларовано демократичні положення, які відповідають міжнародним угодам і домовленостям, визначено та стверджено основні права людини, серед яких, право на освіту (ст. 53), право на соціальний захист (ст. 46).

Слід зазначити, що в Законі України «Про освіту» сказано: «Кожна людина, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, якість якої не різниться від якості освіти здорових людей» [2]. Цей вислів також відбитий у багатьох інших документах та покладений в основу організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, котре впроваджується з метою реалізації їхнього права вибору навчального закладу та форми навчання за місцем проживання із забезпеченням усіх необхідних для цього умов.

Здійснивши аналіз законодавчої бази України можна узагальнити, що сучасний етап інноваційного розвитку суспільства відзначається формуванням нового погляду на освіту й на місце людини в соціумі. Освіта набуває характеристик загальності, доступності та рівності.

Однією із форм навчання дітей з особливими освітніми потребами є нова, але визнана у багатьох країнах світу інклюзивна форма освіти, яка забезпечує безумовне право кожної дитини навчатися у загальноосвітньому закладі за місцем проживання із забезпеченням усіх необхідних для цього умов.

Метою статті є визначення сутності інклюзивної освіти, як сучасної освітньої інновації, розкриття основних термінологічних понять у системі інклюзії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки різні науковці по-різному підходять до розуміння феномена інклюзивного навчання це

призводить до розбіжностей у трактуванні поняття: «інклюзія» та «інклюзивна освіта».

На думку дослідників, Н. Софій та Ю. Найди, термін інклюзія – це політика й процес, який передбачає отримання більших можливостей в навчанні та соціальному житті для всіх дітей (з особливими потребами та інших дітей) [3].

Як зауважує А. Колупаєва, інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення), передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [4].

Водночас, інклюзія (від англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі. І насамперед тих, що мають труднощі у фізичному чи розумовому розвитку. Він передбачає розробку і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті.

Інклюзія – це підхід і філософія, яка передбачає, що всі учні (і з інвалідністю, і без інвалідності) отримують більше можливостей і в плані соціальному, і в плані навчання. Інклюзія – це не означає просто зібрати всіх дітей «в купу», а навпаки, вона сприяє тому, щоб кожен учень відчував себе прийнятим, щоб його здібності і потреби враховувалися і були оцінені. Інклюзія – це підхід, при якому враховується різноманітність учнів, при якому навчальні плани і цілі підлаштовуються під їх здатності і потреби. У цьому процесі важлива роль вихователів і спеціальних педагогів, які привносять свій досвід і знання для того, щоб кожна дитина могла вчитися з найбільшою для себе користю.

Термін «інклюзивна освіта» є одним із ключових у таких визначальних міжнародних документах як: Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р.). Цей документ наголошує, що держави-учасниці повинні використовувати всі засоби для забезпечення рівних можливостей осіб із особливими потребами у всіх сферах суспільного життя. В шостому пункті резолюції виокремлено освіту як важливий засіб інтегрування осіб із особливими потребами і підкреслюється, що держави-учасниці повинні визнати принцип рівних можливостей у сфері дошкільної, початкової, середньої та вищої освіти для інвалідів стала невід'ємною частиною системи загальної освіти [5].

Спільними для всіх визначень інклюзивної освіти є такі положення:

- в основі інклюзивної освіти – підхід, що базується на дотриманні права на освіту для всіх дітей, у тому числі дітей із соціально вразливих груп (дітей з особливими освітніми потребами, дітей з інвалідністю, дітей-сиріт тощо).
- позитивне сприйняття багатоманітності – сприйняття індивідуальних відмінностей учнів як корисного ресурсу, а не проблеми.
- максимально значуща участь в освітньому процесі, а не тільки фізична присутність у класі/групі.
- виявлення й усунення бар'єрів (фізичних, інформаційних, інституційних і негативного/упередженого ставлення).

Для України інклюзивна освіта – педагогічна інновація, що знаходиться на стадії впровадження, а тому в основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але створює особливі умови для дітей, що мають особливі освітні потреби. Досвід показує, що з будь-якої жорсткої освітньої системи якась частина дітей вибуває, тому що система не готова до задоволення індивідуальних потреб таких дітей у навчанні. Це співвідношення становить 15% від загальної числа дітей у дитячих садках і, таким чином, ті, що вибули діти стають відокремленими і виключаються із загальної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що проблема інклюзивної освіти перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: В. Андрущенко, М. Ярмаченка, Е. Андрєєвої, І. Демченко, В. Бондаря, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Н. Сабат, Є. Ярської-Смирнкової, О. Акімової, та зумовлює необхідність її подальшої розробки та впровадження [4].

Слід зазначити, що в Україні система інклюзії має зовсім невеликий досвід. Теоретичне осмислення цього підходу міститься у статті М. Ворон та Ю. Найди «Інклюзивна освіта: українські реалії» [6]. Автори підкреслюють значимість інклюзії, говорять про проблеми її впровадження в Україні.

Проблему інклюзивного навчання ґрунтовно розглянула Т. Ілляшенко, яка зазначила: «Запровадження інклюзивного навчання потребує створення відповідного освітнього середовища, забезпечення науково-методичного супроводу, створення навчальних програм тощо. Розвиток інклюзивного навчання – процес складний, багатогранний, який зачіпає наукові, методологічні й адміністративні ресурси. Педагоги, які прийняли ідею інклюзії, особливо гостро потребують допомоги в організації педагогічного процесу, налагодженні механізму взаємодії між всіма учасниками освітнього процесу, де центральною фігурою виступає дитина [7].

У роботі «Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи» А. Колупаєва зазначає, що «Аналіз досвіду навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку у країнах Європи свідчить, що у переважній більшості з них інклюзивне навчання є основною формою здобуття освіти людьми з обмеженими можливостями. Однак, варто зазначити, що діти з особливими освітніми потребами мають змогу здобувати освіту і в спеціальних навчальних закладах, і в закладах масового типу. У європейських країнах спеціальні заклади функціонують і надають допомогу дітям з обмеженими можливостями здоров'я, однак, вони не є сегрегативними осередками. «Кордони» між спеціальною та загальною освітою прозорі, оскільки країни з демократичним устроєм пропагують цінності громадянського суспільства, яке базується на ідеях рівноправності, толерантності та інклюзії» [8]. Акцент ставиться на традиційну спеціальну освіту і практику корекційної освіти для дітей-інвалідів в країнах Європи. Де система інклюзивної освіти на багатому вищому рівні і теоретично розроблена краще.

Так, зокрема, Т. Бут вважає, що при усуненні перешкод при здобутті освіти правомірно розглядати інтеграцію й інклюзію, як два етапи одного процесу, коли спочатку забезпечується присутність, а пізніше повне залучення до освітньої системи. Дослідник наголошує на тому, що інтеграція та інклюзія термінологічно ідентичні «доступу» та «участі»: «В першу чергу ми повинні зробити систему достатньо гнучкою, аби вона могла відповідати різним запитам людей. Однак, якщо ми розуміємо інклюзію, як трансформацію. Ми повинні корінним чином змінити наше ставлення до різноманіття людської спільноти, яка є в освітній системі. Це різноманіття варто розглядати не як джерело труднощів, а, навпаки, як певний атрибут реальності, який варто приймати і, більше того, цінувати. За такого підходу ми відкидаємо сталий погляд на норму, як дещо гомогенне та стабільне. Ми бачимо норму в розмаїтті. Існування різних категорій учнів, кожна з яких має свої освітні потреби, визначається як фундаментальний факт, на якому базується вся педагогіка» [9].

Дослідник П. Мітлер визначає інклюзивну освіту як «перший крок на шляху досягнення кінцевої мети – створення суспільства, яке дозволить всім дітям і дорослим незалежно від статі, віку, етнічних належностей, здібностей, наявності або відсутності порушень розвитку та ВІЛ-інфекції повноцінно брати участь в житті суспільства та вносити свій внесок. У такому суспільстві відмінності поважають і цінують, а з дискримінацією та забобонами у політиці, повсякденному житті і діяльності установ ведеться активна боротьба» [10].

Розглядаючи проблему спільного навчання нами було виокремлено умови на яких ґрунтуються інклюзивна освіта:

- позитивне ставлення з боку освітян до інклюзивної освіти – головна передумова її забезпечення;
- політика і лідерство, спрямовані на надання підтримки;
- процеси що відбуваються у закладах, які ґрунтуються на підтвердженій результататами досліджень практичної діяльності;
- залучення громадян;
- гнучка навчальна програма та викладання;
- необхідне навчання і ресурси.

Інклюзивна освіта прагне розвинути інноваційну методологію, спрямовану на дітей і визнає, що всі діти – індивідууми з різними потребами в навчанні. Інклюзивна освіта намагається розробити суттєво новий підхід до виховання і навчання, який буде гнучкішим для задоволення різних потреб у навчанні. Якщо виховання і навчання стануть більш ефективними в результаті змін, які впроваджує інклюзивна освіта, тоді виграють усі діти (не тільки діти з особливими потребами).

Багато дітей з відхиленнями у фізичному розвитку, незважаючи на зусилля, що приймаються родиною, фахівцями, суспільством з метою їх навчання і виховання, ставши дорослими, все-таки виявляються невідповідними до включення в соціально-економічне життя. Разом з тим результати досліджень і практика свідчать про те, що будь-яка людина, що має дефект розвитку, може при відповідних умовах

стати повноцінною особистістю, розвиватися духовно, забезпечувати себе в матеріальному відношенні і бути корисним суспільству. В останні роки в нашій країні все більш помітним стає прагнення до зміни ситуації, що склалася. Почала здійснюватися підготовка фахівців (логопедів), які могли б допомогти дітям з обмеженими можливостями здоров'я соціалізуватися.

Для того, щоб підготувати фахівців-логопедів до інноваційної діяльності, необхідно розв'язати низку завдань інклюзивної освіти:

- організувати навчально-виховний процес, який би задовольняв освітні потреби всіх дітей;
- розробити систему надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей з особливими освітніми потребами;
- створити позитивний клімат у шкільному середовищі та поза його межами;
- використати інноваційні методи та прийоми навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Розглянуті вище завдання інклюзивного навчання, на наш погляд, можуть бути корисні у практиці освітньої інтеграції. На жаль, питання про інклюзивну освіту поки ще обговорюється недостатньо. Деякі дошкільні заклади діють з випередженням, передбачаючи централізовані реформи, які, можливо, вже не за горами. Однак досі не розроблені єдині нормативи організації навчального та реабілітаційного процесів, а також механізми їх матеріально – технічного, соціального, психолого-педагогічного, кадрового та реабілітаційного супроводу.

Очевидно, якість людських ресурсів у суспільстві залежить не тільки від якості навчальної підготовки, а й від накопиченого особистістю соціального досвіду, соціальної компетентності, зокрема, вміння використовувати мінливі ситуації і керувати життєвими обставинами. З точки зору Ю. Бузікевича, І. О. Кононко, В. Масленікової, соціальну компетентність можна розвивати, якщо здійснити завдання розширення доступу соціально вразливих груп населення до соціальних благ і престижним каналах соціалізації, тим самим, запобігаючи їх маргіналізацію.

Інклюзивна освіта, яка інтенсивно входить у практику сучасного дошкільного закладу ставить перед ним багато складних питань і нових завдань. Закордонна практика інклюзії в освіті має багатий досвід і законодавче закріплення, в той час як український досвід тільки починає складатися і розвиватися. Згідно ідеальним канонами, інклюзивна (що включає) освіта – процес розвитку загальної освіти, який має на увазі доступність освіти для всіх, в плані пристосування до різних освітніх потреб всіх дітей, що забезпечує доступ до освіти для дітей з особливими потребами.

Інклюзія охоплює глибокі соціальні процеси дошкільного навчального закладу: створюється моральне, матеріальне, педагогічне середовище, адаптоване до освітніх потребам будь-якої дитини. Таке середовище можливо створити тільки при тісній співпраці з батьками, в згуртованій командній взаємодії всіх учасників освітнього процесу. У такому середовищі повинні працювати люди, готові змінюватися разом з дитиною і заради дитини, причому не тільки «особливої», а й самої звичайної.

Інклюзивну освіту саму по собі організувати неможливо. Цей процес пов'язаний зі змінами на ціннісному та моральному рівні.

Використання спільних зусиль вихователів звичайного та садка з корекційними групами – найбільш ефективний спосіб задоволення особливих потреб дітей зі спеціальними освітніми потребами в умовах інклюзивного дошкільного навчального закладу. Існує потреба в різних моделях співробітництва і спільного викладання загальних і спеціальних педагогів. Саме багатий досвід вихователів корекційних садків – джерело методичної допомоги інклюзії. Успішне впровадження цієї практики дозволить перетворити перешкоди і обмеження в можливості і успіхи наших дітей.

У сьогоднішній практиці багатьох освітніх установ у разі його насильницького «впровадження зверху» неминучі різного роду негативні наслідки. Внаслідок неготовності садка до інклюзивної освіти виникає небезпека імітації «інклюзії» і через це дискредитація самої ідеї інклюзивної освіти. Небезпека імітації виникає внаслідок того, що за певних організаційних умов інклюзивна освіта може перетворитися на «модну», популярну тенденцію без глибоких якісних змін самого освітнього та виховного процесу. Основою орієнтації фахівців, розвиваючих процеси інклюзії в системі дошкільної освіти, на даному етапі мають стати якісні процеси включення і супроводу всіх учасників, аналіз успішних практик, пошуки ефективних технологій, оцінка динаміки психологічних і системних змін.

Ідеологія інклюзії заснована на ідеї включає суспільства. Вона означає зміну суспільства та його інститутів таким чином, щоб вони сприяли включенню іншого (людину іншої раси, віросповідання, культури, людини з обмеженими можливостями здоров'я). Причому передбачається така зміна інститутів, щоб це включення сприяло інтересам всіх членів суспільства, зростанню їх здатності до самостійного життя (включаючи осіб з обмеженими можливостями здоров'я), забезпечення рівності їхніх прав і т.п.

Важливо, щоб практика інклюзії не опиралася на прагнення або, тим більш, примус «бути як всі», оскільки в цьому випадку вона набуває протиріччя з правом «бути самим собою».

Готовність суспільства до змін назустріч іншому – важлива передумова успішної інклюзії,

і вона повинна виховуватися. Ця готовність має різні аспекти – психологічний, культурний, соціальний, політичний, економічний, і передбачає різні етапи у своєму розвитку. Не кожен інший може бути однаково прийнятий суспільством і навіть повинен їм прийматися. Відкритість іншому не повинна порушувати основи безпеки особистості, однією з яких є і збереження власної ідентичності, і можливість ідентифікації індивіда з референтною культурною групою. Участь в інклюзії передбачає усвідомлене прийняття можливості зміни своєї життєвої стратегії, згоду на перегляд власної ідентичності. Щоб інклюзія приймалася усіма її учасниками, вони повинні усвідомлювати, що цей процес спрямований на їх загальне благо і слідувати принципу добровільності.

Інклюзивна освіта ставить своєю основною метою забезпечення рівного доступу до отримання того чи іншого виду освіти та створення необхідних умов для досягнення успіху в освіті усіма без винятку дітьми незалежно від їх індивідуальних особливостей, колишніх навчальних досягнень, рідної мови, культури, соціального та економічного статусу батьків, психічних і фізичних можливостей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Для України інклюзивна освіта – педагогічна інновація, що знаходиться на стадії впровадження, а тому зустрічає немало труднощів. Це і професійна невідповідність педагогів, архітектурна непристосованість споруд, неопрацьованість нормативно – правової бази, необхідність додаткового фінансування інклюзивних закладів освіти, академічна переважаність навчальних програм, які досить важко адаптувати до потреб дитини з вадами у розвитку, негативне ставлення батьків «нормальних» дітей, – все це перешкоджає процесу запровадження інклюзивного навчання.

Так, як інклюзивна освіта є освітньою інновацією, вона демонструє позитивний вплив не лише на дітей з особливими потребами, але й на всіх учасників освітнього процесу. Залучення до масових навчальних закладів дітей з особливими потребами вимагає від усіх учасників цього процесу певного перегляду традиційних поглядів щодо мети, функцій, організації роботи закладу, і водночас розробки інноваційних методів навчання таких дітей.

Список літератури:

1. Декларація про права інвалідів: Прийнята Організацією Об'єднаних Націй 9 грудня 1975 р. [Електронний ресурс], Конвенцію ООН про права дитини: Прийнята Організацією Об'єднаних Націй 13 грудня 2006 року.
2. Верховна Рада УРСР; Закон «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-ХІІ.
3. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол.: авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І. – К.: 2007. – 128 с.
4. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко, І. О. Білозерська та ін.; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К.: А.С.К., 2012. – 308 с.
5. Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р.
6. Ворон М. Н. Інклюзивна освіта: українські реалії / М. Н. Ворон, Ю. М. Найда. // «Підручник для директора» «Плеяди». – 2006.
7. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / Т. Ілляшенко // Соціальний педагог. – 2009. – № 5. – С. 26–35.
8. Колупаєва А.А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи / Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія.-К.: Педагогічна думка, 2007 р. – 458 с.

9. Бут Т.И. Политика включения и исключения в Англии: в чьих руках сосредоточен контроль / Социальная эксклюзия в образовании. – М, 2003. – С. 17.
10. Mittler P. (2002, July). Moving toward inclusion: The role of the United Nations. Paper presented at the Third International Conference on Developmental Disabilities Challenges and Opportunities: Policy, Practice, and Research, Tel Aviv, Israel.

Черниченко Л.А.

Уманский государственный педагогический университет
имени Павла Тычины

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СОВРЕМЕННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ИННОВАЦИЯ

Аннотация

В данной статье проанализировано состояние инклюзивного образования как неотъемлемой части развития современного обучения. Ведь в ее основе лежит индивидуальный подход к каждому ребенку, который актуален сегодня в демократическом обществе. Осуществлен теоретический анализ понятия «инклюзия», «инклюзивное обучение» и определены основные положения инклюзивного образования в соответствии с законодательной базой Украины.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образования, дети с ограниченными возможностями.

Chernichenko L.A.

Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychna

INCLUSIVE EDUCATION AS A MODERN EDUCATIONAL INNOVATIONS

Summary

This article analyzes the state of inclusive education as an integral part of modern education. Because it is based on individual approach to each child that is relevant today in a democratic Ukraine. Inclusive education – pedagogical innovation, which is under implementation, and therefore meets many difficulties. This professional unprepared teachers, architectural inability buildings, thorough normative – legal base, the need for additional funding for inclusive educational, academic overloaded curricula, which are quite difficult to adapt to the needs of children with disabilities in the development, the negative attitude of parents «normal» children – all this process prevents the introduction of inclusive education so as inclusive education is an educational innovation, it shows a positive impact not only on children with special needs, but all participants in the educational process. Involvement in the mass education of children with special needs required all stakeholders view certain traditional views about the purpose, functions, organization of the institution, while developing innovative methods of teaching such children. Inclusion To be successful, teachers must work to create an educational climate and set of practices that include: positive attitudes towards students; policy and leadership aimed at supporting them; learning process based on practice, confirmed the results of research; flexible curriculum and pedagogy; involve the community in the educational process; meaningful reflection, as well as training and resources required. The article established a number of factors hindering the introduction and development of inclusive education. The theoretical analysis of the concept of «inclusion», «inclusive education» and the basic provision of inclusive education according to legislation of Ukraine.

Keywords: inclusion, inclusive education, inclusive education, children with disabilities.